

ŞİİR ÇEVİRİSİNİ YÖNLENDİREN KISITLAMALAR

Bir Yöntem Önerisi için Bazı Notlar

Işın BENLİ

1. Giriş

1.1 Sorun

Şiir dilinin en zengin dil olduğu görüşünü sanırım hepimiz kabul ederiz. Bir çevirmenin elindeki ana malzemenin dil olduğu gerçeği de yadsınamaz. Ancak, durum böyle olduğu halde çeviri eğitimi programlarında şiir çevirisine gereken önem verilmemektedir. Neden ?

Nedenlerden biri belki de şiir çevirisi bağlamında elimizdeki çeviri üst söylemi mirasının bir yansıması, bir uzantısıdır. Gerçekten de bu söylemi tarihsel boyutta kabaca inceleyecek olursak, söylemin çekirdeğini çevirmene çeviri sürecinde ışık tutacak, yol gösterecek, kısaca çevirmenin çeviri yöntemini oluşturmasına katkıda bulunacak görüşlerden çok bir dizi eğritilemenin oluşturduğunu görürüz. Kimi yazar çeviri sürecini "bir başkasının adımlarını izlemek" [Krş. Hermans, 1986:30] sözleriyle anlatırken, kimi yazar aynı süreci "etrafa dökmeden yapılamayan aktarım" [Krş. Hermans, 1986: 33] eğritilemesiyle anlatmıştır. Bu iki eğritileme kadar yaygın bir diğer eğritileme gurubunun özünde ise şiirin çevrilemez olduğu görüşü yatmaktadır [Krş. Jakobson, 1966:238; Winter, 1961:68 vd.]. Çevrilemeyen de eğitim programlarında yeri tabii ki olamaz.

Bir diğer neden gücünü acaba geleneksel çeviri tanımından mı almakta ? Geleneksel tanıma göre çeviri doğal bir dilde düzgülenmiş bir metnin erek dilde düzgülenecek bir metinle yer değiştirmesidir [Krş. Toury, 1980:41]. Bu tanıma göre çeviri edimi sadece diller arası bir aktarım olarak ele alınmaktadır ve çeviri süreci sonunda ortaya çıkan metnin kaynak metnin yerini alması söz konusudur.

Bir başka deyişle sınırları diller arası aktarım olarak belirlenen bu edim kaynak metin ve erek metin arasında bire bir eşdeğerlik ilişkisini öngörmektedir. Çeviri şiirleri incelediğimizde ise pek çok nedenle erek metnin kaynak metinden ve kaynak metin dilinden uzaklaşmış olduğunu görürüz. Tanıma uymayan bir uğraşın eğitim programların da yer alması pek beklenemez.

Bir başka neden de yukarıda sözü edilen veya benzer sınırlı tanımları kendisine esas alan ve çeviri edimini kontrol altında tutmayı amaçlayan kısmi, kuralcı kuramlar olsa gerek [Krş. Bengi, 1990:140]. Programlarını doğrudan olmasa bile bu gibi kuramlar etkisinde hazırlayan çeviri okulları belki de doğal olarak kural dinlemeyen şiir çevirisi konusuna programlarında önemli bir yer vermemektedirler.

Evet yukarıda saydığımız ve kolaylıkla çoğaltabileceğimiz nedenlerle şiir, onca

zenginliğine karşın, çeviri eğitimi programlarında hak ettiği yeri alamamıştır. Ancak şiir çevirisi saygın bir uğraş olarak dđnyanın dđrt bir yanında yüzyıllardır yapılmaktadır. Yani, eğitim programcılarının ve şiir çevirmenlerinin şiir çevirisi konusuna karşı takındıkları tavır arasında bir kopukluk gözlemlenmekte. Genel bir çeviri eğitimi programının amacı ise çeviri gerçeğlerinden kopuk olmamaı kanımca.

1.2 Varsayımlar

Bu incelemenin temelinde şiir çevirisini doğal olarak içine alan şu genel varsayımlar yatmaktadır :

1) Çeviri sadece dillerarası bir edim olmayıp aynı zamanda kültürlerarası bir edimdir. Çeviribilim de doğal olarak dallararası, dillerarası, kültürlerarası bir alanda varlığını sürdürmek durumundadır.

2) Çeviri kuramları ilgi alanlarını yıllarboyu dil ve süreç çalışmalarıyla sınırlı tutmuşlardır. Amaç her vakit (en iyi ?!) çevirinin nasıl yapılması gerektiğini öğretmek olmuştur. Söylenenler ve uygulamalar çoğu kez birbirine ters düşmüştür. Oysa çeviri gerçeğlerinin dışlandığı bir ortamda yürütölen uygulamalar en azından gerçeğçi olmaktan uzaktır. Ayrıca sadece "çeviri" sözcüğünü ele alıp inceleyecek olursak, bu anahtar sözcüğün hem süreç hem ürün olmak üzere iki anlamla yüklü olduğunu görürüz. "Çeviri" sözkonusu olduğunda, ürünlerde izlenen yolları gözardı ederek önerilen hiçbir yöntem kapsayıcı, gerçeğci olamaz.

3) Çeviri hem dillerarası hem kültürlerarası [Bkz. Madde 1] bir edim olduğu için erek metnin kaynak metnin izdüşümü olması beklenebilir. Çeviri kaynak dizge ve erek dizge arasındaki süreç üzerinde yerini alır. Bu yeri belirleyen etmen zaman içinde değişen çeviri normlarıdır [Bkz. Toury, 1980: 51-70]. 4) Çeviri eşdeğerliği de mutlak, soyut ve ölküsel bir kavram olmayıp zaman içinde ve çevirileri yönlendiren normlara göre değişen ilişkisel bir kavramdır [Bkz. Toury, 1980: 39].

Şiir çevirisine ilişkin özel varsayımlar ise şunlardır :

1) Şiir, yazınsal anlatım türü olarak gücünü günlük dil üzerine yapılan sapmalar ve tekrarlardan almaktadır¹. Ancak günlük dil terimi pek çok soruyu çağrıştırmakta. Örneğin, şiiri şiir yapan özelliklere günlük dilde yazıldığını düşündüğümüz bir gazete haber metninde veya bir makalede de raslayabilmekteyiz [Krş. Broeck, 1981: 76]. Hatta kimi durumlarda bu kullanım çok yoğun olabilmekte. Bu nedenle şiir dili, günlük olmayan dil olarak değil, dilin imkanlarının uç noktada zorlandığı, en yaratıcı dil olarak tanımlanmalıdır. Şiir dilinin özelliklerini incelerken ard planda ele aldığımız "günlük dil" terimi sadece gönderme noktası oluşturabilecek, soyut, ölküsel bir kavram olarak kullanılmalıdır.

2) Bir şiiri yorumlamada metin içi dil verilerinin (sesbirimler, biçimbirimler, noktalama imleri, sözcükler, sözdizimi, genelde biçem vb) özel kullanımları ve bu kullanımların örgölenmesi ayrıntılı incelemeyi gerektirir. Ancak, hiçbir şiirin anlamı şiiri oluşturan dil verilerinin toplamıyla sınırlı değildir. Şiir bağlı olduğu dizgenin bir

parçası olarak dış etmenlerle etkileşim halindedir. Şiir, anlamını metin içi dil verileri örgüsü ve metin dışı diyebileceğimiz kimi etmenlerin bir arada değerlendirilmesiyle alır. Metin dışı dediğimiz bu etmenler dilsel olabileceği gibi dil dışı da olabilir.

3) Şiiri yorumlamada metin dışı boyut metin içi boyut kadar önemli olduğundan ve şiir anlamını bu iki boyutun bir arada değerlendirilmesiyle kazanacağından, şiir üzerinde yapılacak incelemelerde küçük yapılarla başlama zorunluluğu yoktur. İnceleme küçük yapılarla başlayabileceği gibi, incelemede söz konusu olan en büyük yapıyla da, yani şiirin kendisiyle de başlayabilir.

4) Bu sözlerden şiirin ancak bir şekilde yorumlanabileceği anlamı çıkarılmamalıdır. Yukarıda "dil'in imkanlarının uç noktada zorlandığı, en yaratıcı dil" [Madde 1] olarak tanımladığımız şiir dili doğal olarak çok anlamlıdır. Okur şiire kendi incelemesi doğrultusunda anlam verir. Çevirmen de öncelikle bir okur olduğu için çevirisini kendi yorumu doğrultusunda yapacaktır.

5) Ancak, çevirmenin yorumu ne olursa olsun, çeviri, yukarıda belirtildiği gibi dillerarası ve kültürlerarası bir edim olduğu için kaynak metinden kimi kısıtlamaların etkisizleşmesi kaçınılmaz olarak uzaklaşacaktır. Çevirmenin öncelikleri de bu kısıtlamalar kapsamında değerlendirilmelidir.

1.3 Amaç

Bu yazının amacı, yukarıda sözü edilen varsayımlar çerçevesinde, şiir çevirisini yönlendiren kimi kısıtlamaları betimlemeye çalışmaktır. İnceleme, günümüz şairlerinden Can Yücel'in *Kitabesiz Seng-i Mezar* başlıklı şiiri üzerine yapılacaktır. Önce özgün şiir betimlenecektir [2.1]. Bu kısmı kendi çeviri sürecimi incelediğim "Bir Çeviri Süreci İncelemesi" başlıklı kısım izleyecektir [2.2.1]. "Bir Çevirinin Ürün Olarak İncelenmesi" [2.2.2] başlıklı kısımda ise aynı şiirin Dilek Cansevgisi tarafından yapılan çevirisini inceleyeceğim ve çevirmenin çeviri normları betimlenmeye çalışılacaktır.²

1.4 Yöntem

İnceleme şiirin bir bütün olarak çağrışımlarına değinilerek başlayacaktır. Başka bir deyişle metnin metin dışı bağlantıları betimlenmeye çalışılacaktır. Daha sonra metnin belli bir şekilde yorumlanmasına neden olan ve metin içinde ön plana çıkartıldığı düşünülen dil verileri incelenecek ve bu dil verileri örgüleştirilecektir. Şiirin yorumunu etkileyen dil verileri metinbirim (texteme) olarak adlandırılacaktır [Bkz. Even-Zohar, 1979: 629-633].

2. Bir Şiir ve İki evirisi zerine İnceleme

2.1 Kaynak Metin

KİTABESİZ SENG-İ MEZAR

- Deniz moruna kaptı beni 1
 Getiriyor götürüyor 2
 Zifirî bir lâciverdiye doğru ... 3
 Dalgalar ki yavaşlayan darbeleri kalbimin 4
 Vuracak ve duracak elbet o zifilî kıyıya 5
 Usuldan usul çırpıntılar halinde ... 6
 Denizboku akıllardır benim mezartaşlarım ... 7

Can Yücel

Bir okur olarak bu Şiir üzerinde yaptığım ilk incelemelerde dikkatimi en çok çeken ge Şiirin başlığı oldu: /Kitabesiz Seng-i Mezar/. Bu başlık beni bir taraftan Şiirin dışına çıkartıp adeta tarih içinde bir gezi yaptırırken, bir taraftan da Şiirin içine, Şiirin derinliklerine çekiyordu. Őair bugünün Türkçesiyle /yazısız mezar taşı/ ifadesini kullanabileceksen, aynı ifadenin Arapça ve Farsça sözcüklerden oluşan ve günümüz öncesi dönemlerde kullanılan kalıplaşmış Őeklini, /kitabe-i seng-i mezar/, Türkçeye özgü kurallarla olumsuz yaparak, /kitabesiz seng-i mezar/, kullanmayı yeğlemişti. Bu başlık okur olarak beni ilk anda Arap ve Fars kültürüyle yoğrulmuş zengin ve saygın bir geçmişe götürüyor. Ancak bu /seng-i mezar/'ın /kitabesi/ yok. Sonra birden sıradan bir insan olarak olarak yaşayan ve len Süleyman Efendi'nin anlatıldığı Orhan Veli'nin Şiiri /Kitabe-i Seng-i Mezar/'ı anımsıyorum. Süleyman Efendi'nin /seng-i mezar/'ının /kitabe/si var mıydı acaba? Yoksa o Şiirin kendisi mi bir kitabe-i sengi-i mezar olarak Süleyman Efendi'yi ölümsüz kılmıştı? Bir mezartaşı yazısı bir kitabe-i seng-i mezar kadar ölümsüz kılabilir mi kişi? Peki ya incelediğimiz Şiirde ne oluyor ? Bu bir kitabe-i seng-i mezar değil. Bu bir kitabesiz seng-i mezar. Ama yazısız bir mezartaşı da değil. Kalıp olumsuz olsa bile kitabe-i seng-i mezarla bir bağı olmalı.

/Kitabesiz Seng-i Mezar/ başlığının bende yarattığı çağrışımları bir yana bırakıp dikkatimi metinde kullanılan dil üzerinde yoğunlaştırdığımda, /Kitabesiz Seng-i Mezar/ başlığının, 7 dizeden oluşan Şiirde kullanılan dille, özellikle Şiirin anlamsal yükünü vurgulayan son dizeye, (/Denizboku akıllardır benim mezartaşlarım/), sözcük seçimi düzeyinde çatışma halinde olduğunu görüyorum. Ancak aynı seçim Şiirin anlamını büyük bir güçle pekiştiriyor. Şiirdeki birinci şahısın /mezartaşları/ /denizboku çakıllardan/ başka birşey değil. Yani bu mezartaşlarının yazısı olmasını bekleyemeyiz. Onun için "Yazısız Mezartaşı" anlamına gelen bu başlığı Őairin neden seçtiğini anlıyoruz. Ancak bu başlık daha önce üzerinde durduğumuz gibi "Yazısız Mezartaşı" değil, /Kitabesiz Seng-i Mezar./ Bu zel seçim, olumsuz /-sİz/ ekine rağmen Şiiri belki bir /Kitabe-i Seng-i Mezar/ kadar, belki de daha fazla tarihe mal ediyor, lmszleştiriyor ve hatta saygınlaştırıyor.

İncelememizi daha kk birimlere indirerek srdrdğmzde /deniz/ sözcüğünün Şiirdeki zel kullanımı dikkatimizi çeker. Günlük dilde etken bir işlev yklemediğimiz /-insan/ özelliği taşıyan bu sözcüğe Şiirde alabildiğince etken bir işlev yüklenmiştir. Bu

deniz insanı (moruna) kapan, (zifiri bir lâciverdiye doğru) dalgaları içinde getiren götürən, bir anlamda /+insan/ özellikleriyle bezenmiş bir varlık.

Şiirde kullanılan renkler /mor/ (dize 1), /zifiri bir lâciverdi/ (dize 3) ve renk çağrıştıran sözcükler /zifitli kıyı/ (dize 5) bir taraftan şiirin bizde yarattığı kimi duyguları adeta bir tuval üzerinde resmederken, bir taraftan da şiire derinlik getiriyor. Bu bakımdan renklerin metin içinde önemli birer işlevi olan metinbirimler.

İncelediğimiz metin şiirsel özelliklerini başlıkta gördüğümüz özel kullanım, şiirin içine örülmüş anlam sapsmaları, renklerin özel kullanımı yanısıra kimi sesbirim, biçimbirim ve sözcüklerin seçimi ve tekrarıyla da kazanıyor. Şiirde sözcük düzeyinde dikkatimizi çeken tekrarlar ve benzer kullanımlar şunlar :

/usul ... usul/ (dize 6); /getir ... götür/ (dize 2); /vur ... dur .../ (dize 5); /seng .. (başlık) çakıl (dize 7) ..taş (dize 7)/.

Biçimbirim düzeyinde dikkatimizi çeken tekrarlar ise şunlar : /-yor/ (dize 2); /-cEk/ (dize 5).

Sesbirim düzeyindeki tekrarlar şöyle :

/_z_/ çıkış yerine göre dişeti ünsüzü, çıkış biçimine göre ötümlü daralma ünsüzü /deni_z_/ (dize 1); /_z_ifiri/ (dize 3); /_z_ifili/ (dize 5); /deni_z_boku/ (dize 7); /mezar/ (dize 7 ve başlık).

Ayrıca aynı sesbirimin tekrarı olmamakla birlikte, çıkış yeri bakımından aynı olan dişeti-damak ünsüzü /ç/, /c/ ve /ş/'nın ve yine /z/ gibi bir dişeti ünsüzü olan ve çıkış yerine göre dişeti-damak ünsüzlerine çok yakın /s/ sesinin sık kullanımı dikkat çekicidir :

/ç/; /ç/; /ş/

/lâciverdiye/ (dize 3); /çırpıntılar/ (dize 6); /çakıllardır/ (dize 7); /yavaşlayan/ (dize 4); /mezartaşlarım/ (dize 7)

/s/

/kitabesiz/ (başlık); /seng../ (başlık); /usuldan usul/ (dize 6)

Çıkış biçimlerine göre ya kapanma-daralma ünsüzü, (/ç/, /c/), ya da daralma ünsüzü, /s/, /z/, /ş/), olan bu seslerin şiir içindeki yaygın kullanımı, /Kitabesiz Seng-i Mezar/ başlığıyla içine sürüldüğümüz ve kendi başına bir eğritileme olan bu şiirin fısıltı halindeki müziğini duymamızı sağlamakta. Ancak bu fısıltının sona ereceğini de biliyoruz. Şiirdeki sona bizi yaklaşıtıran belki bir anlamda bu sonu duymamızı sağlayan içinde kapanma ünsüzü olan /p/, /t/, /k/ (ötümsüz); ve /b/, /d/, /g/'nın (ötümlü) sıklıkla geçtiği sözcüklerin seçimi.

Aşağıdaki listeye içinde bu sesbirimlerin geçtiği tüm sözcükler çıkartılmıştır. Ancak sözkonusu sonu her sözcükte aynı derecede hissetmemekteyiz. Ötümsüz bir kapanma ünsüzünün sözcük sonunda kullanılması sonu daha yoğun hissetmemize neden olmaktadır. Ayrıca kimi sözcüklerdeki anlam ve ses örtüşmesi bu duyguyu yaratan sesi pekiştirmektedir.

/p/, /t/, /k/

/kitabesiz ... mezar/ (başlık); /kaptı/ (dize 1); /getiriyor götürüyor/ (dize 2); /kalbimin/ (dize 4); /vuracak .. duracak/ (dize 5); /elbet/ (dize 5); /zifitli kıyıya/ (dize 5);

/çarpınular/ (dize 6); /denizboku çakıllardır ... mezartaşlarım/ (dize 7)
/b/, /d/, /g/

/kitabesiz seng-i mezar/ (başlık); /deniz/ (dize 1); /beni/ (dize 1); /getiriyor
götürüyor/ (dize 2); /lâciverdiye doğru/ (dize 3); /dalgalar/ (dize 4); /darbeleri/ (dize
4); /kalbimin/ (dize 4); /duracak/ (dize 5); /elbet/ (dize 5); /usuldan/ (dize 6); /halinde/
(dize 6); /denizboku çakıllardır/ (dize 7); /benim/ (dize 7)

Yukarıda incelediğimiz ve şiiri yorumlamamızda bizi yönlendiren metinbirim listemize
şiirin dize uzunluğu örgüsünü de eklememiz gerekir. Kısa uzunlu dizelerin belli bir
şekilde düzenlenmiş olması şiirde sözlerle, seslerle yaratılan bu özel dünyaya bizi
çekmekte, dalgaların hareketini görsel olarak izlememizi sağlamaktadır.

2.2 Çeviriler

2.2.1 Bir Çeviri Süreci İncelemesi

AGRAPHOS EPITAPHIOS LITHOS

Sea pulled me into its deep purple

Washes me to and fro

Towards a pitch-dark blue ...

Waves that are the staggering strokes of my heart

Will beat the tarry coast and complete

In agitations gentler than gentle ...

Seadung pebbles are my tombstones ...

Çeviren I. Bengi

Çeviri süreci boyunca çabam özgün şiirdeki metinbirimleri erek okura dil imkan
sağladığı ölçüde metinbirim olarak aktarmaktı. Çeviri sırasında beni en fazla düşündüren
metinbirim şiirin başlığı oldu. /Kitabesiz Seng-i Mezar/ başlığımı günlük bir dille
İngilizceye çevirdiğim takdirde şiir bir yandan günlük dil üzerine yaptığı sapmayla
kazandığı anlamdan birşeyler yitiriyor, bir yandan da başlıktaki /seng-i mezar/ ifadesiyle
son dizedeki /mezartaşı/ ifadesi arasındaki karşıtlık durumu bozuluyordu. Çözümüm şöyle
oldu: Türk okuru için Türkçe kurallarla olumsuz yapılmış Arapça/Farsça karışımı bir
kalıpla metinbirim özelliği yüklenmiş böyle bir ifadeyi erek okura belki Latince veya
Yunanca kullanarak aktarabilirdim. Latince bulabildiğim yakın karşılıkların hepsi
"necro" sözcüğü çevresinde oluşuyordu. Bu sözcük şiirde olduğundan çok daha doğrudan
ölümü çağrıştırıyor ve itici oluyordu. Yunanca bulduğum karşılıklar ise hem
çağrışımlarıyla hem de ses olarak hoşuma gitmişti. Seçimim /Agraphos Epitaphios
Lithos/ başlığı oldu. Bu ifade Yunanca bilmek zorunda olmadığımız düşündüğümüz erek
okur için, aynen Arapça/Farsça tamlamanın kaynak okur için olduğu gibi, yeterince
anlaşılabilir bir ifadeydi. Ayrıca, bu Yunanca başlık okuru bir taraftan insanlık tarihi içinde
önemli bir yeri olan Yunan kültürüne bağlıyor ve şiiri tarihe mal ederek belki bir ölçüde
ölümsüz kılıyordu. Bir taraftan da bu seçimle sözcük seçimi düzeyinde başlık ve son dize
arasında saptadığımız ve şiirin anlamını pekiştiren karşıtlık durumu korunuyordu.
Dikkatimi metnin dış bağlarından metin içi bağlara çevirdiğimde çözmeme gereken

pek çok çeviri sorunuyla karşı karşıya olduğumu gördüm. Örneğin ilk dizedeki /kaptı/ sözcüğünü İngilizceye nasıl çevirecektim. İlk anda basit gibi duran bu sözcüğün şiirin bütünlüğü içinde önemli bir yeri vardı.

İngilizce /grab/, /grasp/ veya benzer bir sözcük uygun bir yapı içinde /kaptı/nın karşılığı olarak kullanılabilirdi. Ancak benim seçimim /grabbed/ veya /grasped/ kadar güçlü olmayan /pulled/ sözcüğü oldu. Sonunda dizeyi /Sea pulled me into its deep purple/ olarak çevirdim. Bu seçimimi yönlendiren etmen kaynak şiirdeki renk örgüsünün bende yarattığı derinlik duygusunu çeviride sesle yakalamak istememdi. /pulled/ sözcüğüyle birlikte /into/ sözcüğünü de kullanabiliyordum. /Purple/sözcüğünün önüne özgün metinde sözcük düzeyinde bulunmayan /deep/ sözcüğünü eklemem de aynı nedene bağlıyordu. Ayrıca şiirin kazandığı derinlikte önemli bir işlevi olan /zifiri bir lâciverdi./ (dize 3) ifadesini çevirirken bende şiirin bütününe uymayan duygular çağrıştırdığı için çok renkli, zengin kimi İngilizce seçenekler yerine /pitch-dark blue/ gibi görelî olarak sade bir ifadeye yeğlemiştım. Bu çeviri kararı da birinci dizede aldığım çeviri kararlarını doğrudan etkilemekteydi. Dil verilerinin içinden çıkan ve onların üzerinde bir metinbirim olarak okuru (beni) etkileyen bu derinlik duygusunun çeviriye yansması benim için önemliydi. Çeviri süreci sırasında beni yönlendiren bir diğer kısıtlama kaynak metinde özgül seslerle örülen müziğin çeviriye aktarılmasıydı. Bu müzik zaman zaman fısıltı halinde dalgaların sesini duymamızı sağlıyor, zaman zaman da kesin bir sonun yaklaşmakta olduğunu bize hissettiriyordu. Çeviride içinde kapanma-daralma ve daralma ünsüzleri olan sözcüklere yer vermemin nedeni fısıltı halindeki müziği erek okura sunmak istememdi. Böylelikle /Agraphos Epitaphios Lithos/ başlığındaki /g/, /ph/, /s/, /th/ ⁴ seslerinin tekrarıyla başlayan müzik şiirin içinde /sea/, /its/ (dize 1); /washes/, /fro/ (dize 2); /towards/, /pitch-dark/ (dize 3); /waves/ (/v/ ve /s/), /that/, /thc/, /staggering/, /strokes/, /of/, /heart/ (/h/) (dize 4); /agitations/, /gentler/, /than/, /gentle (dize 6) sözcüklerinde sürüyor ve son dizedeki /seadung/, /pebbles/ sözcükleriyle ve özellikle son dizenin son sözcüğü /tombstones/daki /st/ ve /s/ tekrarıyla başa bağlanıyor ve adeta ölümsüzlük kazanıyordu. Ancak bu arada örneğin /getiriyor götürüyor/ ifadesinin yerini /washes me to and fro/ (dize 2); /yavaşlayan darbeleri kalbimin/ ifadesinin yerini /the staggering strokes of my heart/ (dize 4); /usuldan usul çırpıtılan halinde/ dizesinin yerini /in agitations gentler than gentle/(dize 6) alıyordu. Sözcük düzeyindeki anlam kaymaları şiirin bütününde önemli olan ve bir metinbirim olarak değerlendirebileceğimiz fısıltı halindeki müziğin çeviriyi yansması için yapılmıştı. Çevirmen olarak benim için önemli olan şiirdeki müziğin okur tarafından duyulmasıydı.

Şiirde fısıltıyla içiçe örülen kesin sonu okura hissettiren dil verilerinin çeviriye aktarılması da benim için önemli bir diğer boyuttu. Bu nedenle örneğin /Vuracak ve duracak elbet o zifli kıyıya/ (dize 5) dizesini çevirirken /vuracak ve duracak/ sözcüklerinin karşılıkları olarak içinde kapanma ünsüzü /t/nın bulunduğu /beat/ ve hem /p/ hem /t/nin bulunduğu /complete/ sözcüklerini kullanmayı yeğlemiştım. Aynı dizede geçen /zifli kıyı/ ifadesini /tarry coast/ olarak çevirmem de aynı nedene bağlıyordu. Yani Türkçe sözcüklerin İngilizce karşılıkları için oluşturduğum paradigmlar içinden seçtiğim sözcükler şiirin bütününde sesle taşınan anlamı bir ölçüde yine sesle yakalayabilecek sözcüklerdi.

Son olarak, çeviri sırasında sözdizimi ve sözcük düzeyinde yaptığım seçimi

yönlendiren bir diğer etmenin Őirdeki dizge uzunluğu örgüsü olduğunu söylemeliyim. Örneğin yukarıda açıkladığım nedenlerle birinci dizeye /deep/ sözcüğünü eklemem bu dizeyi ikinci dizeye arasında hareket sağlayacak Şekilde uzatmıştı. İkinci dizeyi /Washes me to and fro/ olarak çevirmemin bir nedeni de bu ifadenin istediğim kadar kısa olmasıydı. Bu kısıtlama diğer dizelerdeki kararlarım üzerinde de etkili olmuştu. Özetleyecek olursak, anlamını metin dışı (dilsel ve dil dışı olmak üzere) ve metin içi (sözcük, biçimbirim, sesbirim, dize yapısı) dil verilerinin örgüsüyle kazanmış olan bu Şiirin çevirisinde saptadığımız kısıtlamalar çevirmenin öncelikleri doğrultusunda değerlendirilebilir. Bir çeviri süreci olarak incelediğimiz bu çeviriyi yönlendiren kısıtlamaları derecelendirdiğimizde Şöyle bir tablo ile karşılaşırız: Kaynak metinde metin dışı ve metin içi bağı kurmada önemli bir işlevi olan başlığın erek dile, erek kültür ve erek okurun dünyasını göz önüne alarak aktarılması; Şiirdeki dil verilerinin içinden çıkan ama onların üzerinde oluşan derinlik duygusunun çeviriye yansması; Yine Şiirdeki dil verileri çıkışlı ama onların üzerinde bir metinbirim olarak ele alabileceğimiz müziğin çeviriye taşınması; Şiirin anlamını pekiştiren ve göze hitap eden dize uzunluğu düzeninin çeviride korunması.

2.2.2 Bir Çevirinin Ürün Olarak İncelenmesi

TOMBSTONE WITHOUT AN EPITAPH

Sea grasped me in her deep purple 1

Carries and takes away 2

Towards a lapis lazuli of pitch black ... 3

Waves that are the slowing beats of my heart 4

Shall certainly thump and halt 5

On that pitchy shore 6

As ripples quieter than quiet 7

Seadung pebbles are my cairn ... 8

Çeviren Dilek Cansevgisi

Bu kısımda amacımız /Kitabesiz Seng-i Mezar/ Şiirinin İngilizceye yapılmış bir çevirisini bu kez ürün olarak incelemek ve çeviri sırasında çevirmeni yönlendiren kısıtlamaları yeniden kurmak.

Çeviride dikkatimizi ilk çeken öğe kaynak metinde Arapça ve Farsça karışımı bir kalıp olan /Kitabesiz Seng-i Mezar/ başlığının erek metne /Tombstone Without an Epitaph/ olarak aktarılmış olması. Bu Şekilde başlığın anlamı tam olarak ve açık bir dille İngilizceye çevrilmiş oluyordu. Başlık ve metin dışı ilişkiler ise açık bırakılmıřtı⁵. Sözkonusu başlığa metin içi ilişkileri açasından baktığımızda, bu seçimin başlık ve son dize arasında sözcük seçimiyle sağlanan karşıtlık durumunu bozmadığını görürüz. Çevirmenin son dizedeki /mezartaşları/ sözcüğünü, bizlere boş arazide yığma taşlarla yapılan mezarları anımsatan /cairn/ sözcüğüyle karşılaması özgün Şiirde başlık ve son dize arasındaki karşıtlık durumunu korumak için olmalı. Ayrıca bu seçim Şiirin anlamını da pekiştirmekte. Dikkatimizi çeviri Şiirin başlığından çevirinin ilk dizesine

çevirdiğimizde, kaynak metindeki güçlü /kaptı/ sözcüğünü çevirmenin İngilizceye eşit güçte bir sözcükle, /grasp/ sözcüğüyle çevirdiğini görürüz. Kaynak metindeki diğer fiiller de, /getiriyor götürüyor/ (dize 2), /vuracak ve duracak/ (dize 5), İngilizceye açık anlam aktarımıyla sırasıyla /carries .. takes away/ (dize 2) ve /thump.. halt/ (dize 5) olarak aktarılmıştır.

Kaynak metinde bir metinbirim olarak incelediğimiz renkler ve renk çağrıştıran sözcükler de bu çeviriye zengin bir şekilde aktarılmıştır: /mor/ - /deep purple/ (dize 1); /zifiri..lâciverdi/ - / lapis lazuli of pitch black/ (dize 3); /zifilli kıyı/ (dize 5) - /pitchy shore/ (dize 6). Çeviri şiirdeki ses düzenine baktığımızda, çevirmenin çeviri sırasında bu noktaya dikkat etmiş olduğunu görürüz. Şiirdeki fısıltı halindeki müziği duymamızı sağlayan içinde kapanma-daralma ve daralma ünsüzü /s/, /sh/, /ch/, /z/, /th/, /ph/, /h/, /y/'nın [Bkz. Notalar 4] bulunduğu sözcükler çeviride kimi durumlarda tercih edilmiştir. Şiirin başlığında /Tombstone Without (an) Epitaph/ sözcüklerinde duymaya başladığımız bu fısıltı şiirin içinde /sea/, /grasped/, /her/ (dize 1); /carries/, /takes/, /away/ (dize 2); /towards/, /lapis lazuli/, /pitch/ (dize 3); /waves/, /that/, /the/, /slowing/, /beats/, /heart/ (dize 4); /shall/, /certainly/, /thump/, /halt/ (dize 5); /that/, /pitchy/, shore/ (dize 7); /as/, /ripples/ sözcüklerinde devam ediyor ve son dizede /seadung/ ve /pebbles/ sözcüklerinde sona eriyor.

Çeviride, kesin bir sonun yaklaşmakta olduğunu bize hissettiren seslerle örülmüş sözcüklere de yer verilmiş. İçinde özellikle ötümsüz kapanma ünsüzü /p/, /t/ ve /k/'nın bulunduğu sözcüklerde duyduğumuz bu müzik çeviride /tombstone/, /without/, /cpitaph (başlık); /grasped/, /deep/, /purple/ (dize 1), /carries/, /takes/ (dize 2); /towards/, /lapis/, /pitch black/ (dize 3); /that/, /beats/, /heart/ (dize 4); /certainly/, /thump/, /halt/ (dize 5); /that/, /pitchy/ (dize 6); /ripples/, /quieter/, /quiet/ (dize 7); /pebbles/ (dize 8) sözcüklerinin seçimiyle sağlanmış.

Çeviri metnin dize düzenini incelediğimizde, 7 dizelik şiirin çeviride 8 dize haline dönüşmüş olması dikkatimizi çeker. Özgün metinde /Vuracak ve duracak elbet o zifilli kıyıya/ dizesi (dize 6), çeviride /Shall certainly thump and halt/ (dize 6) /On that pitchy shore/ (dize 7) olarak, yani iki dize halinde okura sunulmuştur. Bunun nedeni kaynak metinde saptadığımız ve metinbirim olarak ele aldığımız dize düzeni örgüsünü ve bu örgünün anlam ve çağrışımlarını çevirmenin korumak istemesi olmalı. /Kitabesiz Seng-i Mezar/ şiirinin Dilek Cansevgisi tarafından yapılan çevirisi üzerine yaptığımız inceleme sonunda çevirmeni çeviri sırasında yönlendiren kısıtlamaları şu şekilde betimliyebiliriz: Kaynak metnin örgüsünde önemli işlevi olan sözcüklerin kaynak metindeki anlam yüküyle İngilizceye aktarılması; Şiirin metin dışı ilişkilerinden çok metin içi ilişkilerine önem verilmesi; Şiirdeki ses örgüsünün İngilizceye aktarılması (Ancak sözcük seçimi sırasında sözcüklerin anlam yükleri ve ses örgüsü arasında bir çatışma olduğunda, çevirmenin tercihi sözcüklerin anlam yüklerinin aktarılması yolunda olmuştur); Şiirde dizeler arasındaki uzunluk farkıyla yaratılan anlamın, yani şiirdeki dize düzenlenişiyile çizilen resmin, gerektiğinde dize sayısını değiştirerek korunması.

3. Sonuç

Bu inceleme günümüzde yazılmış olan bir Őirin sadece iki çevirisi üzerinde ve sınıf koşullarında yapıldığı halde ⁶ bize çeviriyi dilsel/dil dışı, metin içi/metin dışı, kültürel, psikolojik vb. olmak üzere pekçok kısıtlamanın yönlendirdiğini göstermektedir. Şiir çevirisinin (diğer çevirilerde olduğu gibi) çeviriyi yönlendiren kısıtlamalar bağlamında değerlendirilebileceğini ve hatta tanımlanabileceğini düşünüyorum. Bu özel çeviri konusunun eğitim programlarında hak ettiği yeri alabilmesi için öncelikle Şiir çevirilerinin pekçok kısıtlama altında üretildiğini kabuletmek gerekiyor.

Kısıtlamalara ilişkin bilgiyi ise en iyi şekilde günümüzde yapılan çevirileri de içine alan çeviri tarihi içinde bulabiliriz. Şiir çevirisini yönlendiren kısıtlamaları saptamak üzere çeviri Şiir bütünceleri üzerinde yapılacak çalışmalar bir taraftan Şiir çevirisinin daha canlı bir şekilde sınıf çalışmaları kapsamında ele alınmasını sağlayacak, bu konuda yapılacak sınıf çalışmalarına ışık tutacak, öğrencileri farklı boyutlarda bilinçlendirecek ve bu gibi bilgiler ışığında yapılacak çeviriler de, sınıf çalışması olsa bile, daha gerçekçi olacaktır. Diğer taraftan da, bu gibi çalışmalarda elde edilecek sonuçlar Şiir çevirisi konusunda önerilecek yöntemlerin temelini oluşturacaktır.

Notlar

- 1) Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Mukarovsky 1970;Leech 1966 ve 1969; Widdowson 1979 (a). Şiir incelemeleri için bkz.Leech 1970; Widdowson 1979(b). Benzer kuramsal çerçeve içinde Türk Őiirinden alınan örneklerle yapılan inceleme için bkz. Bengi, 1983; Sevgen-Paker,1980-81.Yinelemeler üzerine ayrıntılı bilgi için bkz.Özönlü, 1987: 44-51.Yazın dilinin özellikleri üzerine bilgi için bkz. Kocaman,1980:7979-140.Şiir dilinde "uzak ağırışmalar" konusunda bilgi için bkz. Aksan,1990: 59-69.
- 2)Bu Şiir 1987/88 öğretim yılında "Çeviride Özel Konular" başlıklı derste sınıf çalışması olarak çevrilmiştir. Uygulamada her hafta bir öğrenci seçtiği Şiiri çevirmek üzere bizlere verir ve bir sonraki hafta çevirileri her beraber tartışırdık. Bu Şiir bizlere çevirmek üzere Dilek Cansevgisi tarafından verilmişti. Metni seçen kişinin çeviriyi daha severek yaptığını düşündüğömden bu incelemede Dilek Cansevgisi'nin çevirisini ele almayı uygun buldum. Çevirisi üzerinde inceleme yapmama izin verdiği için kendisine teşekkür ederim.
- 3) Başlığı Yunanca olarak oluşturmamda değişik aşamalarda eleştiri ve önerileriyle beni yönlendiren, bana yardımcı olan sevgili dostların Antonio ve Fani Isolabella ve Eli Markopulo'ya, kıymetli hocam ve dostum Saliha Paker'e, uzun yıllar birlikte çalıştığım kıymetli dostum mütercim Andon Parizyanos'a ve Rum Lisesi Müdürü Sayın Dimitri Frangopulos'a teşekkür ederim.
- 4) Bu harf ve harf öbeklerinin İngilizcedeki okunuşları esas alınmalıdır.
- 5) Başlıkta /epitaph/ sözcüğünün kullanılması, Türk Őiirini İngilizce çevirilerden izleyen dikkatli bir erek okura belki İngilizceye /Epitaph/[Bkz. Menemencioğlu, 1978: 258] adıyla geçen Orhan Veli'nin /Kitabe-i Sengi Mezar/ Őiirini

- anımsatılabilir ve okurun, başlığın kimi metin dışı bağlarını kurmasını sağlayabilir. Ancak bu sözlerden kaynak metnin metin dışı çağrışımlarının sınırlı olduğu anlamı çıkarılmamalı. Bu çağrışımlar doğal olarak okura göre değişebiliyor. Bizim burada sözünü ettiğimiz durum sadece bir varsayım. Çevirmenin başlık seçimini geniş bir okur kitlesini göz önüne alarak değerlendirdiğimizde, bu seçimde okuru yönlendirebilecek temel ögenin başlık ve son dize arasındaki karşıtlık durumunun korunması olduğunu anlarız.
- 6) Bu saydıklarımız çevirinin yanısıra incelemeyi bütününde yönlendiren kısıtlamalar bağlamında ele alınabilir.

Kaynakça

- Aksan, Doğan.1982. *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*. Cilt 3, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Aksan, Doğan.1990. "Şiir Dilinin Kimi Semantik Özellikleri Üzerine Gözlemler" *IV. Dilbilim Sempozyumu Bildirileri* (17-18 Mayıs 1990) Yayına Hazırlayan: A. Sumru Özsoy ve Hikmet Sebüktekin. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 59-69.
- Bengi, Işın. 1983 "A Linguistic Approach to Poetry for Advanced TFL Classes (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi) İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi.
- Bengi, Işın. 1990 "Çeviri Bir Süreçtir.. Ya Çeviribilim ?" *Argos*, No 27, 137-142.
- Broeck, Raymond van den.1981 "The Limits of Translatability Exemplified by Metaphor Translation". *Poetics Today*, Vol. 2:4, 73-87.
- Even-Zohar, Itamar.1979."The Textemic Status of Signs in a Literary Text and Its Translation". *A Semiotic Landscape.Proceedings of the 1st Congress of the International Association for Semiotic Studies*, Milan June 1974,Ed. Seymour Chatman, Umberto Eco, Jean-Marie Klenkenberg. Mouton : The Hague, 629-633.
- Hermans, Theo.1986."Literary Translation: The Birth of a Concept".*New Comparison*. 1, 28-42.
- Jakobson, Roman.1959. " On Linguistic Aspects of Translation".*On Translation*.Ed. Reuben A. Brower. New York: Oxford University Press, 232-239.
- Kocaman, Ahmet.1980."An Applied Linguistic Approach to Intersentence Relations in English". (Doçentlik Tezi). Ankara :Hacettepe Üniversitesi.
- Leech, Geoffrey N.1966."Linguistics and Figures of Rhetoric" . *Essays on Style and Language*. Ed. R. Fowler. New York: The Humanities Press, 135-156.
- Leech, Geoffrey N. 1969. *A Linguistic Guide to English Poetry*. London : Longman.
- Leech, Geoffrey N. 1970 "'This Bread I Break' Language and Interpretation". *Linguistics and Literary Style*. Ed. D.C Freeman, New York: Rinehard and Winston, 119-128.
- Menemencioğlu, Nermin (Çev.) 1978."Epitaphs".*The Penguin Book of Turkish Verse*. Ed. Nermin Menemencioğlu ve Fahir İz.England:Penguin Books, 258.
- Mukarovsky, Jan.1970."Standard Language and Poetic Language". *Linguistics and Literary Style*. Ed. D.C. Freeman. New York : Rinehard and Winston, 40-56.
- Özünlü, Ünsal .1987. "Dilbilimi ve Edebiyat Konusu Olarak 'Yinelemeler". *Dilbilimin Dünyü, Bugünü, Yarını. 1. Dilbilimi Sempozyumu* (18-19 Haziran 1987. Yayına hazırlayan Ahmet Kocaman. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Sevgen, Cevza- Paker, Saliha .1980-81 ."Comparative Stylistic Analysis of Poetry at the Introductory Level".*Bogaziçi Üniversitesi Dergisi*, No.7, 8-9 (Ayrı baskı).
- Toury, Gideon.1980.*In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv : Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Widdowson, H. G.1979(a) *Stylistics and the Teaching of Literature*.London: Longman.
- Widdowson, H. G.1979(b) "Stylistics". *Techniques in Applied Linguistics*.Ed. J.P.B. Allen - S. P. Corder. London: Oxford University Press.
- Winter, Werner. 1961."Impossibilities of Translation" . *The Craft and Context of Translation*. Ed.W.Arrowsmith ve R.Shattuck.Austin :The University of Texas Press.
- Yücel, Can .1986."Kitabesiz Seng-i Mezar".*Canfeda*. İstanbul : De Yayınevi